

Проф. Н. А. Заболотски

ТЕЈАР ДЕ ШАРДЕН И ЦРКВЕНА ТРАДИЦИЈА

Ова расправа о Тејару де Шардену у вези са црквеном традицијом изазвана је тиме што се:

— на **првом месту**, у делима Шардена развија нови богословски и философски систем;

— **друго**, Шарден је изразио са заносом и убеђењем свеже и животољубиве мисли;

— **треће**, ове мисли, као и име њиховог аутора, све се чешће чују. Спомину се и код нас. Шарден постаје популаран, било да се он прихвата или критички одбија;

— **четврто**, Шарден, у неким његовим просуђивањима, надовезује се на драгоцену за нас светоотачку и црквено-учитељску литературу.

УВОД

Нове развоје у теологији треба оцењивати са гледишта њихове сагласности са Истином Божјом, која се одражава у Цркви, и са истином овога света, која расте и која се одуховљава у личном и друштвеном сазнању. Уосталом, не ради се само о оцењивању, него и о томе да и сама теологија има у себи везу између те две стварности.

Свети Василије Велики, правдајући своје у IV веку предузето изучавање о стварању света, писао је: „Онај који је рекао — **У ПОЧЕТКУ СТВОРИ БОГ НЕБО И ЗЕМЉУ**, прећутао је многошта... да би навикао наш ум на самоделатност и да би му дао прилику да на основу немногих података закључује о осталом”.¹ Свети Григорије Нисски, развијајући ту мисао, запазио је да се „узвишено љубомудрије”, усмерено ка „саглашавању питања”, које умирује „радозналост ума”,² састоји у томе да се „у земљи, и у ваздуху, и у води, и у ноћи, и у дану, и у свему видивом прикупе јасне напомене о Благоме Творцу”.³ Ове речи иду у прилог неопходног у теологији трагања за „истином овога света” — знакова више Истине у свему што је истинито у свету или се приближава истини, било да је то научно знање, или философија, или историјски пут човечанства. Међутим није

¹ Дела светог Оца нашега Василија Великог, I, Москва 1891, 20.

² Дела св. Григорија Ниског, I, Москва 1861, 2.

³ Исто, 52.

довољно само то. Исти свети Василије Велики тврдио је да „ми морамо изучавати састав космоса и разматрати васелену не на основу принципа земне мудрости, него како слугу свога учи Бог”.⁴ Овде видимо напомену о првостепеној важности коју за богослова има богооткривено сведочанство Светога Писма. „Истина Божија”, која се открива у истрајном обнављању „изучавања Писма” (Јован 5, 39), у Цркви, у животу по заповестима Божјим, по закону Христовом, она треба да буде мерило и извор богословског размишљања, она једина може спречити застрањивања и указати на прави пут врлине. Значи, у теологији, као што се види у светоотачкој традицији, могућна је синтеза, која претпоставља слагање и поклапање „истине овога света” са „истином Божјом” о чему говори у својим делима Тејар де Шарден. Међутим, као што ће се видети, синтеза захтева умереност.

ШАРДЕН

Биографски подаци

Отац Пјер Тејар де Шарден се родио 1. маја 1881. године у Оверњи, у Француској, у римокатоличкој породици. Добивши у детињству пресудно руководство од нежне мајке која је улила малишану љубав према природним наукама, и тврда религиозна начела од строга оца, он се развио под утицајем велике породице, где је било једанаесторо деце, од којих је Пјер био четврти. Он је касније био поверен Језуитском реду. На овај начин, већ у раним годинама, када је душа тако мека и осетљива, Шарден је упио то што се касније развило у његовом погледу на свет: нежна љубав и несаломивост убеђења, наука и религија, персоналност и социјализација.

Први период живота Шардена, то је 38 година образовања и стицања практичног искуства. Језуитска школа у Вилефранс-у, Језуитски колеж у Екс-ан-Прованс и затим у Џерси-ју, колеџ Свсте Породице у Каиру, Природно-Историски Институт у Паризу — то су школске установе у којима је Шарден стекао суму знања. У Париском Институту за историју природе он је 1919. године одбранио докторску дисертацију. У то доба почиње и његово свештеничко служење. За време Првога светског рата Шарден се налазио међу борцима за Француску у својству војног свештеника и био је одликован ратном медаљом и Орденом Легије части. Рат и послератне промене у социјалном и политичком устројству разних држава вероватно су дали Шардену аргументе да закључи да је моменат који сада преживљава свет „критичан”, јер се он налази на прелазном ступњу развоја ка вишем и савршенијем сазнању.

Следећих 36 година, до смрти Шардена, која је наступила у 74. години, биле су посвећене науци и религиозним размишљањима. Оне су протекле у потуцању и биле су за Шардена пуне хладноће, неразумевања па чак и мржње према њему. То је био живот подвижника науке и пророка, којег нису признавали „у отачаству његовом”. По речима Шарденовог пријатеља о. Пјера Леруа, Шарден

⁴ Дела св. Василија Великог, I, 31.

је био специјалиста за научну историју прошлости, али га је интересовала само будућност.⁵ Он је био геолог, антрополог, палеонтолог, биолог. Још у студентској клуби, у Каиру, Шарден је објавио рад о горњем еоцену у Египту. Од 1919. године он је био професор геологије у Католичком институту у Паризу. Од 1923. године Шарден се укључио у рад језуитске научне мисије у Кини, куда га је послао Париски музеј у својству експерта — палеонтолога. Боравак у Кини и у пределима унутарње Монголије, када је Шарден често био сам са собом, са природом и Творцем, био је плодан за њега због јачања његових религиозних погледа, искушаваних у прошлости, нарочито приликом сусрета са схоластичким богословљем; био је то плодан боравак и због подстицања у њему сазнања свештеничке дужности, служења Пастиреначелнику Христу. У пустињи Ордос Шарден је саставио задивљујућу по својој унутарњој моћи и по дубини љубави према космосу Мису Ономе Који у Својој руци држи Васелсн — тај свесавршени плод, као да је „принесен ради пресуштествленија у космичкој Евхаристији”. Вративши се затим на кратко у Француску, Шарден је доживео тамо непријатности због својих богословско-филозофских убеђења, услед чега је поново отпутовао у научне експедиције у Етиопију, Монголију, Западну Кину, Бурму, Јапан. За време Другог светског рата Шарден је био лишен могућности да напусти Кину, те је радио у Пекиншком Институту за геобиологију и у Уједињеном медицинском Колеџу. У току двадесет година, од 1945. године Шарден се није бавио само научним истраживањима, него је водио и свој сада знаменити дневник где су забележене његове научне, философске и религиозне мисли. Располажући јаким и сликовитим језиком, Шарден је водио дискусије, држао предавања и иступао као новинар. Научну славу Шарден је стекао својим учењем у открићу и обради чувеног синантропа „фабера”, што је утицало на развитак антрополошких знања и ишло у прилог теорије еволуције. После рата, 1946. године, Шарден се вратио у Француску, али, пошто је опет искусио неблагонаклоност својих противника, ускоро је отпутовао за Јужну Африку, где је био потребан као експерт у палеонтолошким истраживањима. Године 1951. Шарден је отишао у САД — на позив Академије наука и до смрти је радио у Њујорку као антрополог. Необична је и смрт Шарденова. Он је напрасно умро на Светли Васкрс 10. априла 1955. године и сахрањен је на језуитском гробљу, Сент-Ендрју на реци Хадсон.

Такав је био животни пут Тејара де Шардена, свештеника — научника, који је страсно волео живот овога света и био предан Богу, веран до краја живота Римокатоличкој цркви и одан науци. Описујући Шардена као човека, о. Пјер Леруа бележи да је поглед његових очију отварао душу и да је симпатија коју је он уливао, враћала веру у себе, а разговор с њим помагао је да се човек осећа боље.⁶ То је било зато што је Шарден веровао, по речима Леруа, у невидиву моћ љубави и сам је живео љубављу.

Шарден је оставио литерарно наслеђе које је видело света тек недавно захваљујући раду специјалних научних друштава. Засада оно

⁵ Пјер Леруа. Човек. *Le Milieu Divin*. Fontana Books, 1968, 13—42.

⁶ Исто 13.

има девет књига, али се рад на издавању продужава. Ово су те књиге:

1. Феномен човека — *Le Phénomène Humain*
2. Појава човека — *L'apparition de l'Homme*
3. Видење прошлости — *La Vision du Passé*
4. Божанска средина — *Le milieu Divin*
5. Будућност човека — *L'avenir de l'Homme*
6. Човечја енергија — *L'énergie humaine*
7. Активација енергије — *L'activation de l'énergie*
8. Место човека у природи — *La place de l'Homme dans la nature*
9. Наука и Христос — *Science et Christ*

У каталозима се помињу мањи радови Шардена: Писма у време рата, Химна васељени, Миса за мир, О срећи, Ликови и речи, Писма са путовања, Стварање разума и др.

Из наведених књига, „Будућност човека” — зборник Шарденових чланака, које је он написао у току 30 година — представља по мишљењу енглеског преводиоца те књиге у неку руку кључ за разумевање Шардена. У вези са припремом тематике „Црква и друштво” од стране комисије Светског савета цркава, ова је књига била преведена и на руски језик и, углавном ослањајући се на њену садржину, ми покушавамо овде да у општим цртама представимо богословски систем, философске погледе и неке практичне прегледе Тејара де Шардена који имају у виду будућност човечанства.

БОГОСЛОВСКИ СИСТЕМ ШАРДЕНА

Богословље Шардена могло би се упоредити са ранијим покушајима Оригена и Младоникејаца, с којима има сличан приступ Светоме Писму и Ваплоћеном Логосу, Творцу, Промислитељу и Искупитељу света као централним темама богословља. Међутим, лако се да запазити и коренито разликовање, особито с Оригеном.

Шарденова богословска интерпретација слике свемира заснива се на трима стиховима из I посланице апостола Павла Коринћанима:

1. „Последњи непријатељ који ће бити уништен — то је смрт”
(XV, 26)
2. „Јер све покори под ноге његове. Али кад вели да је све њему покорено, тиме се каже — осим Онога који му покори све”
(XV, 27) и
3. „А кад му све покори, онда ће се и сам Син покорити Ономе који Му све покори, да буде Бог све у свему”.
(XV, 28)

Последње речи провлаче се као црвена нит кроз већину богословских радова Шарденових. Ове исте речи звуче као лајтмотив и код Оригена. Оне подржавају оптимизам обојице мислитеља. Код Шардена оптимизам влада над његовим богословско-философским

системом и оправдава његову силну веру у свет и у човека, у њихово усавршавање и коначно „обожење“.

Уствари, философија и богословље Шардена могу се свести на две фразе, чије опште контуре беху написане његовом руком на последњој страници његовог дневника, три дана пре смрти. То су тако звана два члана Шарденовог „вјерују“ („кредо“).

1. Васелена се усредсређује у правцу „НАД“ и „ОЗГО“, двају вектора, који се сједињују у тачки Омега, тојест у тачки вишега сазнања материје у еволуцији, где ће настати дефинитивни сусрет продуктоване материје са Христом који се ваплоћава.

2. Христос је Центар Васелене, који њу уздиже ка савршенству вишег сазнања помоћу хришћанског феномена ваплоћења, тојест кроз христогенезу, која је еквивалентна биолошкој нугенези. Све се завршава у Христу.

Оцењујући погледе Шардена, Пјер Леруа пише да је централна поставка Шарденове философије, наиме то да се Христос — Бог — Љубав јавља као прототип човечје љубави, да је хришћанство „филум љубави“ унутар природе, да Божанска Љубав постиже самосавршенство једино у љубави⁷, тојест и у љубави према свету. Из ове оцене може се закључити да су основе Шарденовог богословисања у сагласности са духом учења св. апостола Јована Богослова. У развијенијем облику, богословска схема Шардена може бити представљена на следећи начин.

Трансцендентни Бог није помешан са суштином материје, али Он присуствује у раћању, расту и завршном остварењу свега постојећег. Он је Алфа и Омега Васелене. Он усмерава Васелену према њеном коначном савршенству. Циљ космоса је остварење вишега сазнања — сазнања, које концентрише духовну енергију до степена продора материјалних граница, до више тачке продуктоване материје, у којој она постаје способна за прелаз у неку другу каквоћу, способна за гледање Бога, за обожење, тојест за пребивање с Богом и у Богу. Трансцендентни Бог „накалемљује се“ на космос кроз ваплоћење, чини га способним за еволуцију до испуњења искључиве намене света — до физичког ваплоћења верујућих у Христа.

Пут Свемира, то је пут христогенезе. Христос, Бог, Логос, који се код Шардена назива „Космички Христос“, ствара материју, ваплоћава се у њој и њу искупљује еволуцијом, уздижући је у процесу свеснога и слободнога развитка, који почиње с појавом човека, на све виши степен сазнања и тако до највишега степена духовне концентрације, до тачке Омега. У тачки Омега Христос ће открити Себе свету, ваплоћење ће се завршити и све ће бити предано Оцу.

Овако Шарден даје нову интерпретацију трију хришћанских вредности: стварања, ваплоћења и искупљења. Он их органски повезује са еволуцијом материјалнога космоса, са таквим процесом у којем постепено, у недрима саме материје, снагама рефлексивног сазнања, расте и гомила се психичка енергија, повећава се духовна температура. У стварању саздана је не само материјална природа, него се на њу накалемило и Божанство, тада почињу да дејствују не само физички

⁷ Исто.

и биолошки закони, него и благодат, скупљајући и чистећи материјалне силе и енергије у стаблу Битија (Постојања), а то стабло је Христос. У ваплоћењу Христос од искони присуствује у материји; у „последње пак дане” учовечује се на видан начин и раба се од Деве, у којој је материја достигла савршенство и светост, достигнувши способност да послужи тајни јављања у свету Ваплоћенога Логоса (Слова). Најзад, **искуплење** то је управо процес еволуције, процес раста Тела Христовог, поток све јаче хоминизације. Искуплење означава стално притицање слободних снага развика у корито јединог потока усавршавања, означава постављање дилема пред слободним избором разумних створења, с назначењем тачке вишег савршенства и обожења у којој се мора извршити коначни избор.

У сагласности с таквом интерпретацијом основних истина хришћанства, оно само се схвата код Шардена као филум љубави, а Црква се схвата као организам који има искључиво место у формирању и расту Тела Христовог, у делу коначног савршенства свега. Међутим, и хришћанство у целини и Црква као његова истинита структура, могу испунити своје назначење не само под условом богопоклонења, него и служењем циљевима света у еволуцији.

Шарден се труди да подигне завесу будућности и да да своје сопствено схватање краја света и будућег блаженства.

По сликовитом Шарденовом опису, други долазак Христов биће страшно откривање Центра Свемира у свету, чије савршенство ће се у томе моменту завршити. У присуству Христовом устремиће се огромни потоци сконцентрисане духовне енергије на места њима предначена слободним избором и неповратношћу, тојест бесмртношћу. Један поток спиритуализоване материје узмеће правац ка бесконачној пунини вечног општења један с другим и са Центром Битија, а други поток сурваће се у стање бесконачног отуђења. Бурни развика Свемира завршиће се у зрелој пуноћи, у мирном океану Битија, у којем ће свака кап сачувати своје сазнање „и биће у свему Бог свих”, али по Шардену „комплекс космоса и Бога” или „пиромат”, ако и није савршенија од Самог Бога, она ипак није без значења за цело дело Божје”.⁸

Значи, суштина Шарденове теологије се састоји: из христоцентричности, из прихватања идеалног свемира, који је остварење вишег сазнања створене реалности и њено обожење, из указивања да је љубав принцип и животворна сила стваралаштва, из признања да је веза између духа и материје нераскидива, из безусловне вере у бесмртност и вечан живот Божје творевине, једном дорасле до рефлексивног сазнања, из наглашавања улоге Цркве као службене установе раста Тела Христовог, из есхатолошког видења коначног савршенства чија слика, по речима Шардена, „задовољава сваког мистика, и у њој пантеистички идеал налази свој завршетак”.⁹

Не упуштајући се у дубокомисаону критику ове схеме и њених појединих елемената, треба ипак рећи да она, као и сваки покушај рационалног објашњења ствари недоступних опиту, не може пост-

⁸ Тејар де Шарден. Будућност човека. Крај света. Види такође „Моја васељена” у књизи „Наука и Христос”. The Future of Man. Fontana Books, 1969. 321—323.

⁹ Исто.

пуно задовољити трагача за истином. Закључке Шардена је у неку руку теже прихватити него ли хришћански гнозис Оригена. Ориген је такође прихватао остварење савршенства кроз слободни избор,¹⁰ коначно усавршавање свих ствари¹¹, неодвојивост у створеном свету духа од материје,¹² дејство једине силе која повезује разноликост света у једну целину¹³ итд. Шарден, очевидно, овде не открива нове ствари. А у сликању краја света, стављајући постојање целог материјалног свемира у зависност од сазревања једино и само земне нусфере, Шарден не само да противречи сам себи, него далеко заостаје и за Оригеном у свом приближавању реалности замисливога. Ориген је видео у стваралачком процесу један бесконачан ланац светова, он је одрицао нестанак материјалнога света, тврдећи да он узима само разне облике,¹⁴ док је у духовном свету он предвиђао неизмерно поље за сопствену вољеустремљену активност личних створења. Зар ово не задовољава радозналост ума више него Шарденова схема која за тачком Омега нема у виду ни постојање материје, ни духовну активност нити задовољавајуће решење судбине оних душа које су изабрале вечно раздвајање? Да ли шарденовски пантеистички идеал у гностичком појму плироме може уопште бити круна богословља? Ипак, нема сумње, ни најоштрија критика не може одузети Шарденовој теологија њене позитивне елементе, који одговарају ономе што је Црква поседовала од почетка и што ће поседовати до скончанија века — веру у Господа Исуса Христа, Спаситеља света, и у моћ љубави која уздиже и усавршава свет.

Шарденово богословље очевидно губи много што се потпуно потчињава његовом философском погледу на свет.

ФИЛОСОФИЈА ЕВОЛУЦИЈЕ СВЕТА, ЧОВЕКА И ДРУШТВА

Свеопшти закон космогенезе

Ради представе о структури свемира, Шарден је формулисао закон космогенезе, који обухвата све облике постојања материје и који представља линију или осовину формирања савршенства. Са тачке гледишта закономерности коју је он прозрео нестају границе између мртве и живе материје, између несвеснога и свеснога, између материјалног и духовног. Шарден проглашава неопходност и свеопшту важност овога закона и говори да физико-хемијско, хемијско-биолошко и психо-разумно усавршавање и стремљење ка вишем са знању мора се дешавати свуда у свемиру где зато постоје повољни услови. При томе време и простор у којима дејствује закон космогенезе образују коничку спиралу или времено-просторни конус, на врху којег се налази тачка Омега, — место завршног усавршавања материје. Тачка која представља жижу кретања низ осовину формира-

¹⁰ Ориген. О начелима. Казан, 1899, 59.

¹¹ Исто, 54.

¹² Исто, 84.

¹³ Исто, 89.

¹⁴ Исто, 72.

ња, она је критички тренутак продора материје у, по квалитету, другачије постојање.

Закон космогенезе, који би се могао назвати периодички, ступа у дејство помоћу квалитетних промена двојне природе: сложености и центричности. Говорећи о квалитетним изменама, Шарден не умањује значај количинског фактора. Међутим, он сматра за праве измене само оне количинске. Тако, на пример, у образовању (уобличавању) прамаглина, звезда разне величине, планета, Шарден не разликује ни истински заплет, ни истинску центричност. Истинска еволуција по Шардену почиње с променама у сржи и структури елемената материјалног света. Еволуција има као своју почетну тачку образовање атома и њихово даље повезивање у молекуле.

Теорија периодичног закона космогенезе такође садржи у себи појмове дивергентног и конвергентног кретања, то јест кретања елемената материјалног света по линијама које се разилазе и линијама које се спајају. Шарден тврди да је до појаве рефлексивног сазнања све у свету било дивергентно: појава сазнања ствара конвергентно поље дубинског укрштања свих линија кретања, образује неку симпатичну силу теже која нагони линију кретања у спиралу све ужу и ужу. У овом последњем, по Шардену, и састоји се истинска центричност.

Овако апстрактно нацртану слику Шарден испуњава реалним садржајем, узимајући облике и односе из достигнућа експерименталне науке, користећи дарвинизам, неодарвинизам и погледе Ламарка.

Повољни услови за еволуцију могу постојати само на планетама, од којих је Земља засад једини објекат научног посматрања и опита. Мада се атоми могу образовати и на површини звезда, ипак су галаксије и звезде, по речима Шардена, само пећи у којима се пече погодно тесто за атоме. Једино скромне планете, вели он, имају шансу за „тајанствени успон у сферу више сложености“. Осовина живота пролази кроз планете, на њима се концентрише енергија еволуције која се бави изградњом великих молекула. Шарден између свих планета посебно издваја Земљу. Сићушна и изолована, она, по речи Шардена, „носи на својим крилима судбину у будућност човечанства“.¹⁵ На планетама атоми имају способност повезивања у молекуле, у протеине, у ћелије и ћелијске комплексе који достижу до изванредне сложености у биљкама, животињама и, најзад, у човеку. Дивергентни развитак животне силе до тренутка њеног продора у самосвест представља као неки узајамно повезани систем разлазних лепеза, где сваки развојни зрак постаје нова врста. Кроз природну селекцију, како објашњава Дарвинова теорија, врсте стреме ка највећем за њих могућем савршенству, стичући узгред све осетљивији нервни систем. Способност сваке врсте да буде нервноносителка доказује телеолошку усмереност живе природе ка стварању и његовом увећању. Тако се на планетама ствара биосфера.

Ако ми сада упоредимо Шарденов исказ са оним што су рекли свети Оци IV века, онда ћемо наћи и тамо и овде неке аналогije. Св.

¹⁵ Тејар де Шарден. Будућност човека. Живот и планете. *Life and the Planets*, 101.

Василије Велики у беседама на Шестоднев, исто као и Шарден, наводио је неки „космички закон”, по којем се одвија развитаk живота на Земљи, закон, који обезбеђује поредак постепене појаве и елемената живота произведених од саме Земље. По речима Светог Василија: „путем прејемства једно произлази из нечега што је раније постојало, а друго пак има и досад способност да се живо рађа из саме земље”.¹⁶ Свети Григорије Нисски је такође писао о циљеусмерености развитака живота¹⁷, о „моћи наслеђивања квалитета”, „претходно” дарованих Земљи од стране Творца¹⁸, те је он формулисао богословско мњење, које је блиско савременом научном схватању еволуције. „Природа, — писао је св. Григорије Нисски, — себи својственим начином, као по степеницама, — подразумевају се специфичне особине живота, — чини успон од малогa ка савршеном”.¹⁹

Човек

Говорећи о човеку и указујући на његову нераскидиву везу са еволуционарајућом природом, Шарден истовремено ставља људски род на неизмерно виши степен у поређењу са свима осталим живим врстама. Човек је више и најсавршеније биће, његово сазнање може да обухвати и одрази не само спољни свет него и да размишља о самом себи. Човечја природа, благодарећи разуму, услед разумне примене филетичких својстава мисли и осећања, од самог тренутка процора у сазнање постаје конвергентна. Шарден усваја гледиште Ламарка, по којем од момента појаве човека он сам, а не само природа, пробија путеве сопственог развитака и усавршавања. Могло би се интерпретирати Дарвина, Ламарка и Шардена рекавши овако: ако се до појаве разума у материјалном свету све одлучивало самим битијем, које је трагало за сазнањем, онда од појаве човека у свету његово сазнање почиње постепено да одређује и његово сопствено биће. Управо с појавом човечјег сазнања, и кроз човека, материја постаје, по Шардену, способна да узлази по спирали временско-просторног конуса ка своме савршенству у тачки Омега. Еволуциони процес се центрирује, долазило је до све интензивнијег гомилања психичке енергије, до све већег продуховења материјалногa света.

Такав узвишени поглед на човека, на његово посебно достојанство, на његову искључиву улогу у космичком процесу био је својствен великим учитељима хришћанства. Григорије Нисски овако је писао о достојанству човека: „Ако Свето Писмо говори да је човек створен на крају, после свих живих бића, тиме се указује једино на то да Законодавац-Бог мудрује о души нашој по некој неопходној повезаности у низу, налазећи у завршном (бићу) и савршено (биће)”.²⁰ У овом се састоји темељ хришћанског хуманизма.

Али шта значи да је човек више и најсавршеније створење? Шарден тврди да се савршенство човека састоји у сазнању свога кре-

¹⁶ Св. Василије Велики. Дела, I, 65, 80, 104, 114, 133.

¹⁷ Свети Григорије Ниски. Дела, I, 13.

¹⁸ Исто, 16, 17, 22.

¹⁹ Исто, 101.

²⁰ Исто.

тања по улазним ступњевима све веће хоминизације. За последњих 30.000 година, колико је протекло од доба „пећинских уметника“, који су оваплотили својим цртежима пунину човекових квалитета, то јест оно што се у науци зове „хомо сапиенс“, тешко је приметити икакву физиолошку еволуцију човека, то јест суштинске промене у обиму и структури мозга.

Међутим, Шарден инстистира на томе да се еволуција у људском роду продужава. Пошто човек не стоји изолован сам за себе јер његова природа је социјална, људски род еволуционише у социјалном смислу. Ширење човечанства по Земљи, привезивање људи за земљу, изумевање оруђа за рад и њихово распростирање, економске форме вођења привреде, образовање политичких јединица и њихово међусобно ратовање — све су то показатељи социјалног развитка и докази све сложенијег и концентрисанијег друштвеног сазнања. При томе, социјално усавршавање обавезно је пропраћено растом личног самосазнања, развитком и усавршавањем индивидуалног разума. Друштво и личност су нераздвојено везани, иако, због ових или оних узрока, некада се покушавало да се нагласи првенство једнога или другог, као на пример, у тенденцији XIX века, који је проглашавао искључиво достојанство индивидуе. Тако, оценивши историјски развитак друштва, Шарден долази до закључка о његовом критичком стању у савременом периоду, који најављује наступање новог биолошког стања живота, његову завршну етапу — етапу нусфере.

Нусфера

Нусфера је мислећи омотач Земље. Она се одликује по Шардену трима генетички повезаним цртама: психичком концентрацијом, филетичким сплетом и планетарном превлаком. Шта то значи? Практично то значи да у датом моменту под утицајем становништва у сталном порасту, путем све бржих комуникација међу људима, растом технике и низом других узрока на ограниченој површини планете Земље ниче све убрзанији процес социјализације. Теориски, силом планетарног сажимања и унутарњега психичког загревања, кроз прогресивно увећање узајамних симпатија у човечанском роду, током времена, по мишлењу Шардена, биће створена свеобухватна, планетарна породица човечанства, све савршенија у своме колективном разуму и у свестраном расцветавању свакога свог члана. Шарден посебно и наглашава да социјализација или тотализација не смеју угњетачки деловати на личност; напротив, личност у процесу социјализације мора доживети потпуни расцвет свога самоопредељења и достојанства. образовање нусфере у потпуности зависи од човека и зато он мора да правилно решава дилеме које ничу у сазнању и у пракси, да чини избор који ће бити од утицаја на постепено кретање напред. На тај начин, НАД НАМА, на временско-просторној осовини, Шарден види савршеније човечанство, у поређењу са нама, већу разумност. За Шардена ово сасвим не значи да у будућим савршенијим сферама неће бити идеолошке, политичке или културне борбе. Шарден не оцртава будућност у бојама утопијског „златнога века“. Он предвиђа страдања и катаклизме у будућим круговима над нама, он тврди да само тим путем човечанство може ићи ако жели да оства-

ри свој највиши домет. Разматрајући нусферу као неку врсту „зоолошког организма”, Шарден разликује у њој анатомију, која се састоји од апарата наслеђа, механику, помоћу које човечанство је кадро да до бесконачности прошири своје физичке могућности, другим речима, технологију, и најзад, апарат мишлења, који се састоји не само од мозга свесних градитеља нусфере, него и од рачунара који помоћу електронске технике концентришу и ојачавају човеково сазнање. Шарден покушава да такође постави принципе философије нусфере, који би се састојали, прво, од закона по којем у њој неумитно дејствује унутарњи процес све већег смотавања и сажимања у саму себе, и друго, од закона по којем силе над-компресије налазе себи излаз у реализацији од стране човека и друштва све веће духовне енергије, са све развијенијим потенцијалом²¹.

Шарден доводи изучавање питања о нусфери до коначног њеног савршенства и истовремено кризе у тачки Омега, када концентрисана продуктована материја има да пређе, по његовом мњењу, у нов квалитет.

УЛОГА ХРИШЋАНСТВА

Шарден сматра да проблем који стоји пред човечанством и који ће, вероватно, остати пред њим до скончања света је проблем — како спојити веру у овај свет и љубав према њему са вером и љубављу према Центру Свемира. Као хришћанин он не признаје изоловану веру у Бога, која би одрицала и веру у овај свет, ради којег се десило стварање, ваплоћење и искупљење. Као философ, уверен да је синтеза најефектнији метод у изналажењу истине, он мисли, да се само сједињавањем двају вектора — вере у Бога и вере у овај свет — може омогућити хармоничан развитак и уклонити опасност губитка „соли Земље”, без које би Земља, гладовала, а човечанство би било лишено енергије еволуционог полета²². Али као свештеник, покоран речима Божанског Писма, он је принуђен да проучи раздвајање не само у нусфери, него и после тачке Омега²³. Не налазећи претпоставке за тотално решење проблема синтезе вектора „НАД” и „ОЗГО”, Шарден се обраћа хришћанству, које је како се њему чини, кадро да се уклопи у условне границе временско-просторног конуса и самим тим да служи циљевима еволуције света. Хришћани, који су каткад у прошлости заборављали овај свет и чак се отуђивали од њега, требало би сада да додају њима својственој вери у вектор „ОЗГО” још и вектор „НАД”, то јест да сједине веру у Бога са вером у овај свет, да би стекли способност да кроз љубав служе овом свету, црпећи снагу те љубави у Христу.

Хришћански хуманизам је повезан код Шардена са прихватањем Боговаплоћења и са стремљењем ка усавршавању. Прихватање ваплоћења за хришћанина представља најпре оптимистичку веру у Васиону, која се узвисује ка духу, тј. Васиону која еволуира и напре-

²¹ Тејар де Шарден. Будућност човека. Образовање нусфере. The Formation of the Noosphere, 161.

²² Ср. у св. Григорија Нискога. Дела, I, 154.

²³ Тејар де Шарден. „Моја васељена” из књиге „Наука и Христос”. Види: Будућност човека, 321—323. Conclusion. The End of the World.

дује, уз активно учешће човеково и његов слободан избор, у правцу савршенства Тела Христова. Овим је условљена љубав према Васио-ни, Природи, Земљи, творевини, које на свој начин „састрадавају” са човеком. Схватајући да правилно „усвајање ваплоћења” може на-стати у здравим природним условима, Шарден обраћа пажњу на чу-вање и коришћење без расипања природних богатстава и на адекватан демографски пораст станоништва Земље. Усавршавање се састоји, прво, да хришћани пронађу за себе вредност овога света и, друго, да они постану стварни „градинари земље” обрађујући је у сарадњи са себи сличним градинарима из редова нехришћанских хуманиста, у циљу уздизања човечанства на виши степен сазнања. Међу вредно-стима овога света хришћанин мора наћи веру у човека, сразмерним активним и пламеним убеђењем да човечанство, као органска и ор-ганизована целина, има пред собом будућност, једно узвишеније ста-ње до којег се мора пробити борбом.

Шарден одређује хришћанству главно место у социјализацији. Црква, Христом основана, је социјални организам и на њој лежи за-датак да она најпре у себи самој однегује плод нусферички, филе-тички плод. У то име треба у пракси остваривати хармонију личности и друштва, стремити томе да личност не буде пасивна, да друштво ствара услове најподесније за развитак личности, тако да не буде нити околности нити повода кроз који би снаге колектива могле да принуде личност на деформацију или фалсификацију себе саме. Све се ово може односити на друштво у целини, али се тиче и хришћан-ског живота. Социјализација по Шарденовом убеђењу, изискује мо-ралну контролу. У том смислу, разматрајући феномен тоталитариз-ма, Шарден не жели пут насилне тотализације политичком принудом, оцењујући да би тиме био нарушен морални критериј слободе и ис-кварен правилан однос између личности и друштва. Уместо тога, Шарден препоручује демократске принципе слободе, једнакости, братства као принципе моралне и хришћански оправдане. Усаглаша-вајући ове појмове са теоријом органске еволуције, Шарден сматра да је „слобода” шанса која се пружа свакоме човеку да „трансхума-низује” самога себе развијањем својих дарова до највишег степена; „једнакост” то је право свакога човека да узме учешће, према својим наклоностима и способностима, у општем подухвату изградње будућ-ности личности и врсте; „братство” није тек случајно нузпостојање и није само заједничко порекло, него органска узајамна веза која има у виду да ми сви заједно представљамо прву линију, гребен ево-луционог таласа.²⁴ Утврђивање моралних критерија, пре свега, на основу хришћанске љубави, подршка моралних принципа, које воде човечанство у развитак, стварање црквеног менења као мерило друштвене контроле у Цркви и као елемента свемирне моралне кон-троле — произилази из онога што је Шарден рекао о социјализацији.

Међу моралним вредностима налази се безусловно и мир. Оче-видац два светска рата, Шарден оптимистички гледа на могућност остварења крајњег мира на Земљи. Он говори да је остарив постојан

²⁴ Тејар де Шарден. Будућност човека. Суштина демократских идеја. The Essence of the Democratic Idea, 248.

и свеопшти мир, јер зоолошка група „човек” има искључиву структуру у поређењу са другим групама. Шарден сматра да је рат последица противречности између површинских животних токова раздвајања, с једне стране, и конвергентних човечанских снага, које надиру из дубине као извори, с друге стране. Човечанство, уверава он, по самој својој структури не би смело да доживи неуспех у одбрани дела мира, јер се оно налази на путу усавршавања сазнања, чији процес не може се прекинути. Свет иде ка миру зато што човечност постаје све већа, све је већи напор људи у преодолевању препрека за мир, све је снажнија борба за своје нормално стање, „јер је све осетљивије на могућности и захтеве своје еволуције”. Хришћани не могу само посматрати са стране напоре миротвораца. Тражи се од свих људи активно учешће не само у „пацифистичким” манифестацијама, него и у сталном раду на ширењу духа мира²⁵.

Хришћанство, обдарено вером у Христа, у бесмртност, у ултраперсонизацију, тојест у усмереност живота према вишим границама Персоналнога, кадра је, како мисли Шарден, да гура напред генезу Свемира не у метафизичком, него у буквалном смислу, дајући јој карактер христогенезе²⁶. Моћну улогу игра овде образовање. У вези са овим Шарден даје три задатка хришћанском учитељу:

1) Образовање треба да покаже вредност процеса развитка живота и оно треба да се труди да пробуди љубав према ономе што је најнеоспорније и најтачније у тековинама живота.

2) Образовање треба да обухвати, што више може, заједничке тачке и погледе, да би допринело ширењу једнодушности, јер она јесте циљ и племенитост човечанства.

3) Помоћу образовања треба остваривати незаобилазно или заобилазно узлажење ка Ваплоћеном Логосу, томе бесмртном Центру Љубави²⁷. На тај начин, љубав и једнодушност јесу две вредности које, пре свега, хришћанство треба да шири и умножава у постепеном кретању света ка савршенству.

НЕКОЛИКО КРИТИЧКИХ ПРИМЕДАБА

Код Шардена се запажа донекле преувеличано примењивање метода синтезе. То се поготову види у његовој употреби појма конвергенције, због чега су погледи Шардена често били критиковани²⁸. Шарденова преувеличавања могла су бити искоришћена као потпора за неке политичке и социјалне концепције, путем спекулације блиским аналогијама, наводећих у обману псеудоконвергенционих приближности, које прикривају савремена идеолошка, социјална и политичка размимоилажења. Мислим да се конвергенција дешава само тамо где постоји стварна истоветност, где постоји заједнички интерес, обавеза, симпатија или љубав. Конвергенција не би смела да

²⁵ Исто. Види. Вера у мир. Faith in Peace, 154.

²⁶ Исто, види: Неред или Генеза. Turmoil or Genesis, 222.

²⁷ Исто, види: Образовање и живот, поглавље: Социјална наследност и прогрес. Social Heredity and Progress, 26.

²⁸ Види: на пример, Атила АГ. „Философска антропологија Тејара де Шардена”, Питања Философије, 1970, 5: 175—179.

означава сливање и мешање различитих елемената. Претерана синтеза, неадекватна конвергенција, граничи се са лажју. Григорије Ниски је тако нешто упоредио са једењем плода Дрвета знања добра и зла. Он је писао да „дрво које доноси плод мешаног знања потпада под забрану”; плод Дрвета знања добра и зла, то је плод „са — расположења” и „мућкања”, тојест није ни чисто добро и није ни чисто зло. Добро, по речима св. Григорија, је по својој природи просто, једноставно, одбојно на свако двојење и мешање са супротним, док је зло разнолико и прикривено, проглашава се за нешто друго, а у ствари је нешто друго, оно је почетак и узрок смрти и трулења²⁹. У светлости овога светоотачког тумачења неспојиве ствари треба разликовати као дивергентне, а не као конвергентне по природи. Сједињавање вектора „НАД” и „ОЗГО” у систему Шардена, ка којем он зове не само хришћане, него и следбенике вере у мир, може довести до неспоразума. Лепа је равнотежа, уколико хришћанин споји у себи две врсте љубави: према Богу и ближњима, као што захтева учење св. апостола Јована Богослова, уколико он верује у Бога у оно најбоље најистинитије што постоји у свету, хармонично спајајући две врсте љубави и два вида вере у своме погледу на свет, а пре свега у својим делима служења. Али ово никако не изискује синтезу супротних идеологија, неспојивих облика демократије, нити пак наметање религиозне вере у сазнање индиферентног и непријатељски расположеног ума.

Са жалењем наилазимо код Шардена на произвољни однос према Светом Писму, на пример приликом тумачења грехопада, есхатолошких речи Спаситељевих и неких других места. Шарден ово чини за љубав свога философског система и поступа тако, плаћајући данак духу времена, под утицајем којег Свето Писмо губи свој буквални смисао и претвара се у алегорију. Међутим, светоотачка традиција није таква. И поред свих философских и научних допуштања, свети Оци свагда су се наслађивали „утанчаношћу Светога Писма”, које се, по речима св. Василија Великог, „природно допада, привлачно је и мило сваком срцу које више воли истину од полуистине”.³⁰

Само богословска конструкција код Шардена више је изведена у стилу догматскога стваралаштва, него у духу светоотачке традиције Католичанске Цркве.

Неке мисли Шарденове не поклапају се са „истином овога света”.

Шарден покушава да из своје богословско-философске концепције изведе одређену структурну схему будућег света. Тако, говорећи о одјеку атомске бомбе, Шарден тврди да је значај проналаска атомске експлозије у томе да би се концентрисала политичка енергија, упућена ка универсалној структури³¹. Појам нусфере код њега се повезује са представом о свемирској социјално-политичкој уједињеној држави. Наравно, свака философија има право да оцртава идеале политичког и социјалног изграђивања света. Али, прво, они се могу оспоравати, а друго, они немају смисла ако, сликајући далеку будућност, пренебрегавају најближе насушне потребе живота.

²⁹ Св. Григорије Ниски, Дела, I, 150.

³⁰ Св. Василије Велики, Дела, I, 36.

³¹ Тејар де Шарден, Будућност човека. Одјек атомске бомбе. Some Reflections on the Spiritual Repercussions of the Atom Bomb. 145.

Концепција образовања земне нусфере под утицајем „планетарног сажимања” већ је поколебана перспективом човековог освајања око сунчаног пространства и човековог продора у необухватни Свемир. Шарден је неоправдано одбацио такву могућност, која је већ у његово време, после задобијања нових извора енергије, постала реална перспектива.

Шарденова поставка да судбина целог свемира зависи од зрелости земне нусфере изгледа као философски и научно наивна хипотеза, уколико и сам Шарден није порицао могућност постојања у свету и других нусфера. Наравно, то питање није богословски обрађено, пошто је богословље увек излазило из геоцентричности, као што је то на крају крајева учинио и Шарден. Међутим, обраћање Оригену у томе смислу било би много корисније него прихватање геоцентричне Шарденове интерпретације.

ЗАКЉУЧАК

Из светоотачке и црквене традиције се види да истраживања, налик на ова која је предузео о. Пјер Тејар де Шарден, јесу законита и неопходна. Она су законита зато што буде радозналост ума и задовољавају разумну веру; а неопходна су јер изводе верујући ум из изолације у сфери недоказивог и приводе га опитном знању које је саставни део потпуне истине.

За оне који су добили образовање у Духовној Академији, за њих је очевидно да хришћанска мисао, која од давнина тече из извора воде живе, није застарела, иако се користи сада већ застарелим аргументима.

Ново богословље не може бити изоловано од темеља на којем је сазидана Црква, тојест од Откривења у њој чуваног и од светоотачког тумачења тога Откривења.

Оно главно чиме се мора хранити ново богословље, то је за хришћанство традиционална топлота вере, наде и љубави, која се непрекидно одржава у недрима Цркве Христове благодаћу Светога Духа. За ново богословље, као и за богословље прошлих времена, мора непрестано да сија руководеће светло богонадахнутих речи светог апостола љубави Јована Богослова: „Бог је Љубав и онај који пребива у љубави, пребива у Богу, и Бог је у њему” (I Јн IV, 16), где се спајају вера и љубав, као и речи еванђелиста Луке (Лк XII, 32), које крепе хришћанску наду.

На завршетку, наведимо последње речи Друге беседе на Шестоднев св. Василија Великог: „Отац истините Светлости, који је украсио дан светлошћу небеском и посетио ноћ блеском огња, који је припремио спокојство будућега века у духовној и непрекидној светлости, — да просветли срца наша у познању истине, и да сачува живот наш без спотицања, подаривши нам **ДА ХОДИМО ПОШТЕНО КАО ПО ДАНУ** (Рим. XIII, 13), да бисмо засијали као Сунце у светлостима светих . . . у дан Христов, коме нека је слава и царство у веке векова. Амин”.

Summary

Prof. N. A. Zabolotsky

TEILHARD DE CHARDIN AND CHURCH TRADITION

The basic premise of Chardin's philosophy is that Christ as God of Love is the prototype of human love.

Transcendental God, although not essentially mixed with matter, is present in the generation, development and the final fulfilment of everything that exists. He is the Alpha and Omega of the universe. He guides the Kosmos to its ultimate perfection. Hence, the way of the Kosmos is the way of Christogenesis.

One stream of spiritualized matter will take direction towards the boundless plenitude of eternal communion with the Centre of Being, as well as each other. The other stream will fall into the abyss of an infinite alienation.

Chardin thinks that Mankind has the task to unite the faith in this world and love towards it together with the love and faith in God. He foresees the great role of the Church in the future socialization of Mankind, which presupposes a moral control, the save-guard against totalitarianism. He fixes the optimistic ideal of harmony between the society and the individual.

Freedom gives chance to every man to »transhumanize« oneself. The author remarks the exegerate use of synthesis in Chardin's thinking. This is especially seen in the frequent appearance of the notion of convergency. Regretful is also Chardin's arbitrary manipulation with the Holy Scriptures, especially his understanding of the Original Sin and the eschatological sayings of the Lord. The Bible loses its literal real meaning dissolving itself into allegory. This is obviously not a patristic approach to the Bible. Even his Noosphere is geocentrically conceived, so that Origen appears to be more congenial with the perspectives of the modern science than Chardin, our contemporary.